

JAZYKY SVĚTA

1. přednáška (Aneta)

Důležité odkazy:

www.phil.muni.cz/jazyk/frame.html

www.ethnologue.com

Doporučená literatura:

Ruhlen, M. : Guide of the world's languages

Comrie, B. : Atlas jazyků

Kolektiv autorů : Encyklopedie jazyků Evropy

- na světě je odhadem mezi 3 500 – 7 000 jazyků (nelze to přesně zjistit, protože je těžké odhadnout, co už je jazyk a co je jen dialekt)

Klasifikace (třídění) jazyků:

- Areálová – zabývá se procesy mezi jazyky na určitém území (stát, region, kontinent, ...), které se navzájem ovlivňují (interpelují); dochází k procesu konvergence (opak divergence)
- Typologická – přidáváme k sobě jazyky podle určité podobnosti, vnitřní struktury (např. párová flexe, časování sloves, pevný slovosled, ...)
- Genetická - třídění podle příbuznosti

Proces konvergence : sblížování, splývání jazyků (opakem konvergence je divergence), jazyk, který se změnil v jiný

Substrát – podvrstva (jazyk Gálů – francouzština)

Abstrát – přidaná jazyková vrstva (arabština a španělština) – jazyk ovlivnil jiný jazyk, potom zmizel

Superstrát – nadvrstva

Sprachbund – jazykový svaz

Jazyky se sblížují (např. albánština, makedonština, novořečtina), podobná gramatika atd.

V Česku populární typologie podle našeho lingvisty **Vladimíra Skaličky**:

- Aglutinační
- Flektivní /flexivní
- Analytické

Ve světě nejčastěji typologie podle **Greenberga**

2. přednáška

- genetická klasifikace jazyků pojednává o genetické přírodnosti jazyků a stupni této příbuznosti
- vychází z definice: *Dva nebo více jazyků geneticky příbuzny, kud se vyvinuly z jednoho a téhož prajazyka.* (autor dánský jazykovědec L. Hjeluslev)
- problémem je, že téměř nikdy nemáme k dispozici onen prajazyk (když je – latina pro románské jazyky; klasická arabština a moderní arabské dialekty)
- je potřeba najít způsob, jak identifikovat příbuznost jazyků
- na poli historicko-srovnávací jazykovědy uspěl Otto Dempwolff – zkoumal jazyky Afriky a Indonésie a Oceánie
- Dempwolff definoval dva kroky (jsou-li oba pozitivní, je prokázána příbuznost jazyků)

o induktivní krok

- *indukce* – vychází z konkrétních jevů, které zobecňuje
- popisuje, to co jazykovědci dělají s jazyky, když se s nimi seznamují poprvé

-

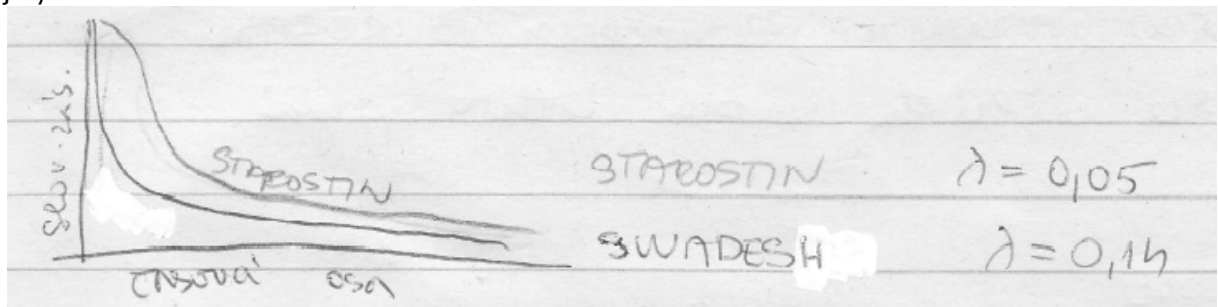
- hledají podobná slova s podobnými významy nebo podobné gramatické morfémy s podobnými funkcemi (fce pádů, osoby, čísla apod.) – vytváření soubor hypotetických lexikálních korespondencí (odpovídají si)
- v získaném souboru hledáme nejfrekventovanější hláskové korespondence, z nichž sestavíme **systém hláskových korespondencí** pro danou skupinu jazyků
- o **deduktivní krok**
 - *dedukce* – vychází ze zobecněných materiálů, které prověřuje na konkrétních faktech
 - systém hláskových korespondencí aplikujeme na lexikálních a gramatických jednotkách v 1. kroku a snažíme se vytřídit:
 - *systémové korespondence* – nejpravděpodobnější kandidáti na společné dědictví + *vysvětlitelné výjimky* (např. mezi RJ a ČJ – gora a hora – ruskému „g“ odpovídá české „h“; mezi latinou a němčinou – corbu a horn – latinskému „c“ odpovídá německé „h“) – pouze paralely z tohoto bodu jsou považovány za důkaz genetické příbuznosti jazyků; nelze ale vyloučit, že jazyky geneticky příbuzné nejsou ☑ neumožňuje negativní závěr – ten je zde pouze jako neprokázání příbuznosti, což neznamená, že nejsou příbuzné
 - *náhodné podobnosti* (anglické sloveso „call“ a řecké „kalein“ – náhodná podobnost; jinak by tam mělo být „hall“)
 - *vypůjčky* (anglický „corner“ a „horn“ je obojí „roh“, latinsky „cornu“ – není to původní anglické slovo)
 - *Lallwörter* (dětská slova) – slova, která se snadno vyslovují (máma, bába), citoslovce, slova zvukomalebná
- proces je komplikovaný, je však jediným nástrojem historicko-srovnávací jazykovědy
- pokud bychom chtěli postihnout stupeň příbuznosti, musíme podniknout třetí krok:
 - o **kvantitativní krok**
 - nutná aplikace kvantitativních metod vedoucích k posouzení stupňů příbuznosti mezi zkoumanými jazyky
 - kvantitativní metody:
 - *glottochronologie*
 - o zavedl r. 1950 Marris Swadesh – zabíral se jazyky původní obyvatel Ameriky, kde jsou záznamy až od 16. století; byl inspirován objevem z r. 1947 – chemik Lippy objevil radiokarbonovou metodu
 - o nahrazuje stará slova novými slovy, pokusil se vypočítat, ke kolika změnám dojde za určitou dobu
 - o předpokládal, že do dalšího tisíciletí se dochová zhruba 86% původního jazyka
 - o jeho metody se pokusilo mnoho vědců modifikovat

3. přednáška (Aneta)

Kvantitativní metody:

- účelem není dokázat nepříbuznost (jazyky A a B jsou si bližší než jazyky A a C)
- jazyky přebírají slovní zásobu, číslovky apod. z jiných jazyků, až samy nakonec úplně vymizí
- $N(t) = N_0 \times e^{-st}$ přičemž N_0 = původní slovní zásoba a $N(t)$ je slovní zásoba po uplynutí času t
- $r = e^{-\lambda}$ kde „ r “ je koeficient zachování z hlediska času
- $\lambda = 1 - r$ (lambda)
- $t = \frac{\ln c}{2 \ln r}$ nebo $t = \frac{\ln c}{-2 \lambda}$ = platí pro 2 příbuzné jazyky

- c = podíl základní společné slovní zásoby, která se zachovala po uplynutí času t od oddělení obou jazyků

Globální klasifikace jazyků světa:

Zhruba 6 500 jazyků klasifikováno a rozlišeno (bez dialektů), jsou do toho započítány jazyky živé i mrtvé. Jazyky na periferii civilizace rychle mizí, mnoho jazyků nyní vymírá, rodí se ale i nové jazyky, zejména po rozpadu států (srbština, chorvatština, bosenština).

1. Khoisanské - Afrika
2. Kongo-saharské- Afrika
3. Nostratické
 - Afrasijské, Elamský, Drávijské, Kartuelský, Indoevropské, Uralské, Altajské, Juakgírské, Čukčo-kamčatské, Nivchský, Eskaleutské, Altajské
4. Dené-Sino-Kavkazské
 - Ibero-vaskoajské, Tyrheno-Lemnoské, Hurrito-urartské, Haitský, Severokavkazské, Burušaski, Jenisejské, Kusunda, Sino-tibetské, Nadene, Sumerský??
5. Amerindiánské
6. Austrijské
7. Indopacifické
8. Australské - Austrálie

T. Usher - rekonstrukce dílčích skupin těchto jazyků

4. přednáška

JAZYKY AFRIKY

- Austronéské jazyky na Madagaskaru
- Khoisanské jazyky
- Saharské jazyky
- Afro-asijské

KHOISANSKÉ JAZYKY

- od jihu, jsou nejstarší
- v 7. Tisíciletí před n. l. se vyděluje jazyk kwandi, z toho pak jazyk Sandře
- okolo řeky Okavango žili křováci (Sanové)
- khoisanské jazyky mají mnoho mlaskavek (angl. clicks) (ve skriptech její zápis), při jejich výslovnosti se saje vzduch dovnitř (labiální (kiss); dentální „tsk“)
- o Zuru a Sosa převzaly mlaskavky (to jsou bantúské jazyky)

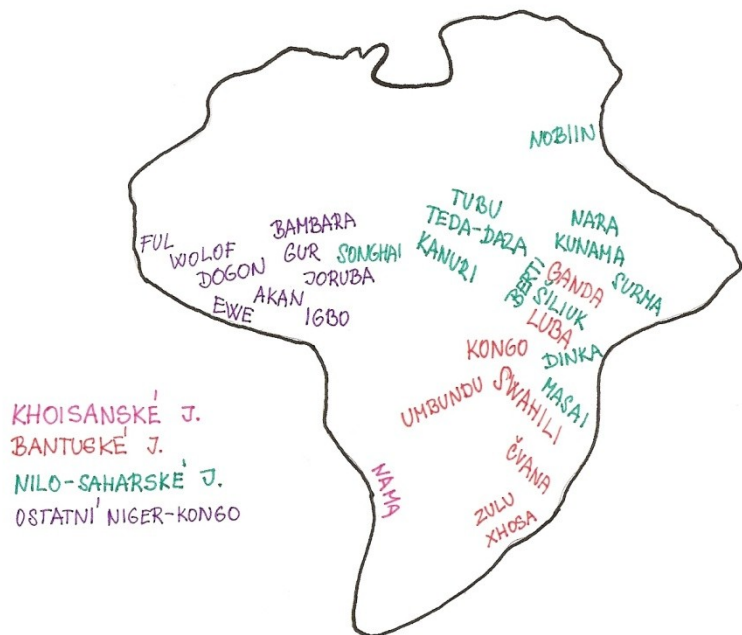
- mlaskavky se kromě vlastních Khoisanských jazyků vyskytují v některých jazycích jižní Afriky Zulu a Xhosa a dále v kušitském jazyce Dahalo na severovýchodě Keni
- původně byla i východní Afrika obývána lidmi, kteří mluvili Khoisanskými jazyky
- okolo řeky Kongo se mluví bantúskými jazyky, Pygmejové hovoří bantúskými jazyky nebo centrálně-súdánskými (mluví jazyky svých sousedů)
- centrální khoisanské jazyky patří Hotentotům, jsou mezi jižní a severní khoisanskou větví
- název „khoi“ „san“ – obojí znamená „člověk“, poprvé termín užil Greenberg, kterému se nelíbilo používání termínu „křovácké jazyky“
- z centrálních jazyků je nejrozšířenější jazyky „nama“

KONGO-SAHARSKÉ JAZYKY

- Kongo-Kordofánské jazyky
 - o Niger-Kongo
 - o Kordofánské (minus Krongo-Kadugb)
- Nilo-Saharské jazyky

Pozn. k obrázku:

1. Tubu a Teda-Daza jsou dialekty 1 jazyka
2. Nara a Kunama jsou z Eritreje
3. Joruba je nejrozšířenějším jazykem v Nigérii (cca 30 mil. lidí)
4. Jazykem Umbundu se mluví v Angole
5. Jazykem Songhai se mluví v povodí řeky Niger

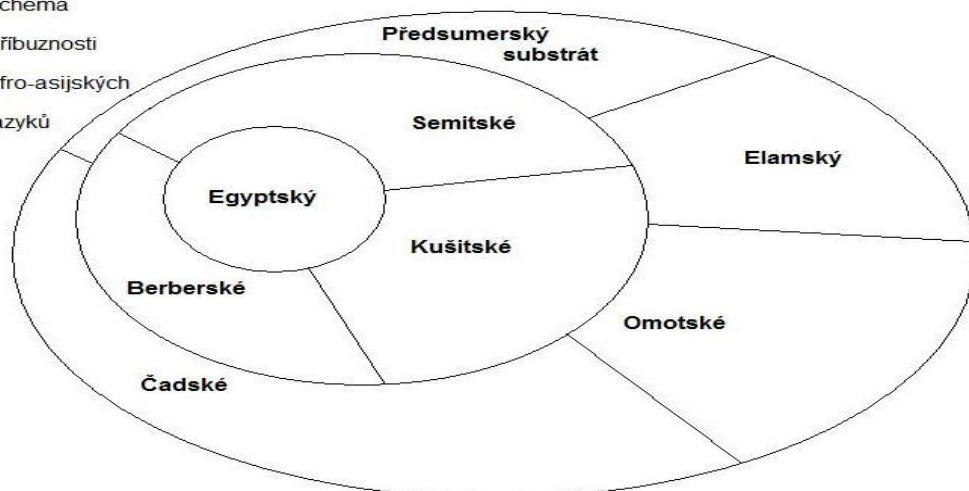

JAZYK SWAHILI (svahilština)

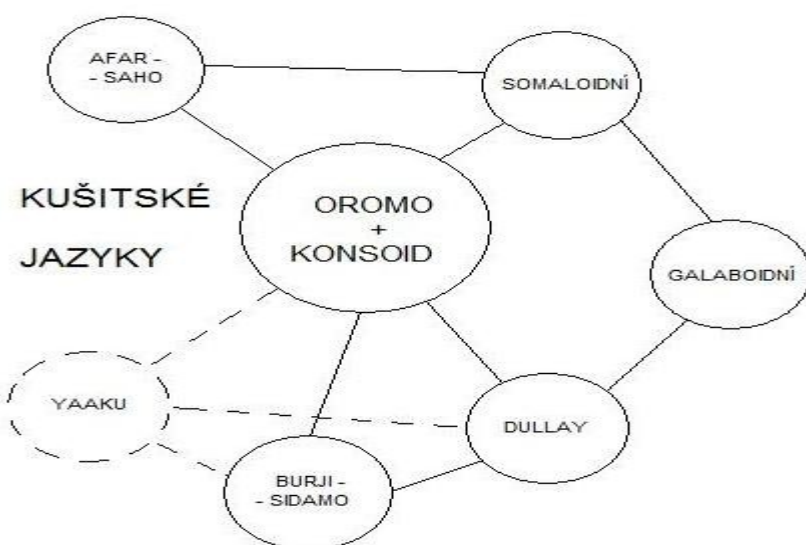
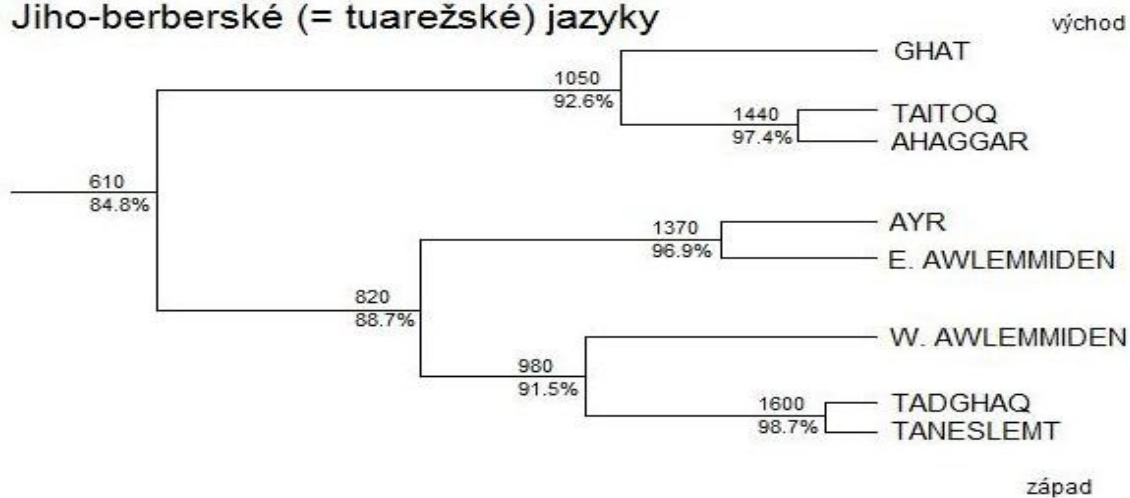
- nejrozšířenější dorozumívací prostředek v Keni, Ugandě a Tanzánii, také v Kongu
- vznikl spontánně splýváním jazyka arabských obchodníků a obchodníků z ostrova Zanzibar; jejich potomkům se říkalo Swahili, je to převážně bantuský jazyk
- pronikal dále od pobřeží Indického oceánu, není spojen s žádným etnikem, proto nikomu nevadí jeho užívání
- používá ho nejméně 100 milionů lidí; pronikl až do Konga-Mosambiku

5. přednáška

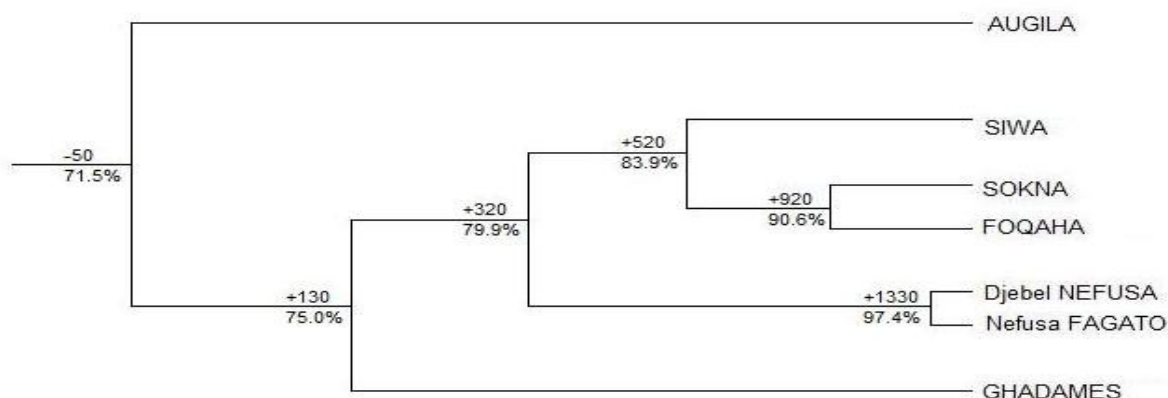
schéma
příbuznosti
afro-asijských
jazyků

Jiho-berberské (= tuarežské) jazyky

Východoberberské jazyky

6. přednáška

SÉMITSKÉ JAZYKY

- největším jazykem je arabština (cca 300 mil. uživatelů), dále je to **amharština**, kterou se mluví v Etiopii, kde ji používá cca 20 mil. lidí, amharština se zapisuje písmem **fidel**, což je složité slabičné písmo; amharština ztratila prvenství po jazyku **oromo**, který se píše latinkou
- na 3. místě je moderní hebrejšťina (Izrael – cca 6 mil. obyv., z toho 4 jsou obyvatelé z různých končin a s různým stupněm religióznosti), dále Burago (trs dialektů), dále Tigre a Tigrňa (Eritrea), písmo fidel
- hebrejšťina je resuscitovaný mrtvý jazyk, byl mrtvý už za Krista (v současnosti probíhá např. také snaha o resuscitaci mrtvého jazyka lidí na ostrově Man, poslední rodilý mluvčí zemřel r. 1974)
- židé z Iberského poloostrova mluvili jazykem **ladino**
- **aramejšťina** je dodnes živý jazyk v Libanonu, v horách, ve vesnici Ma'lúlá; také Mandejci hovořili jedním z aramejských dialektů – žili do 70. let 20. stol., předpokládá se, že pak byli Saddámem Husajnem fyzicky zlikvidováni
- mezi moderní jazyky Arabského poloostrova patří Sokotri nebo Nehri

Arabština

- dramaticky se šíří od rozšíření Mohamedova učení mezi arabskými obchodníky (642 n. l.)
- rozlišujeme arabštinu:
 - o *klasická* – vychází z Koránu, nese archaické rysy
 - o *literární* – navazuje
 - o *dialekty*
- dále pak na *východní* a *západní*, rozdělení staré cca 1400 let

PÍSMO

- má diakritiku pro vokály, každý znak má několik pozičních variant
- maltština je jedním z arabských dialektů, ale je psána latinkou; poarabštěna byla i Sicílie (Elimoé a Sikulové)

KARTUELSKÉ JAZYKY

1. ZANSKÉ

- svanský
- lazský
- megrelský

2. GRUZÍNŠTINA

- má dlouhou literární tradici (od 5. stol.), ve stejné době vzniká arménština; písma se užívá dodnes
- kartuelské jazyky se rozpadly okolo roku 2500 p. n. l. – nejdříve se odděluje svanská větev, gruzínsko-zanská až později

INDO-EVROPSKÉ JAZYKY

- prvním byla chetitština – 17. stol. p. n. l., byl to jazyk staré Malé Asie, psala se babylonským klínopisem
- jazyk balajský a luvijský – přestává se zapisovat klínovým písmem, začíná se používat písmo hieroglyfické ➡ LUVIJSKÉ HIEROGLYFY (do r. 700 př. n. l. v Sýrii)
- okolo 1500 př. n. l. sepsány védské texty, které předtím byly téměř 2 tisíciletí tradovány ve velmi přesné podobě v ústní podobě
- ve 2. tis. př. n. l. vzniká anatolská, indická, íránská a řecká tradice
- na Apeninský poloostrov přinesli písmo Řekové, latina a potomci románských jazyků jsou tu dodnes
- kromě řečtiny byla ještě latina, ale ta byla považována za jazyk, který vznikl z řečtiny, byla méně

Keltské jazyky

- 6. stol. př. n. l. vznikl laponský jazyk, galština vymřela okolo r. 500
- Keltové žili i na Iberském poloostrově (Keltiberové), a to bez řeckého vlivu
- po dobytí Římany se začala užívat latinka
- na území dnešního Portugalska žili Lusitané ➡ lusitánský jazyk
- irština byla latinkou poprvé zapsána v 6. – 7. stol., velšské texty (glosy) – 8. stol.

Písmo Ogam: písmenům odpovídají čáry, které se liší počtem, směrem a délkou; původně zřejmě šlo o předkřesťanské znaky používané druidy k magickým účelům.

- z Británie mizí také jazyk kambrijský (Lake District), mezi Lake District a Skotskem leží Cumberland, kde kambrijci žili, nikdy neměli své písmo
- dnes jsou živé jen ostrovní jazyky (irština, velština, bretonština, kornština)
- irštině hrozilo vyhynutí, dnes naopak mírně roste (např. upřednostňování maturity z irštiny při přijímání na VŠ)

Germánské jazyky

- prvním zaznamenaným nápisem je nápis na helmě z Negau z 1. stol. př. n. l. (zní jako hadygasty tejvaj), jsou to 2 slova, vlastní jména v lokálním jazyce (Rétové)
- měli vlastní písmo – germánské runy, r. 25 n. l., z lokality Meldorf, severně od Hamburku